

КОВАЛКО Н. М.,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри фінансового права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.1.28>

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕТИЧНОГО ПРИНЦИПУ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті автором проаналізовано та досліджено теоретичні, правові та практичні аспекти такого етичного принципу адвокатської діяльності, як уникнення конфлікту інтересів. Зокрема, розкрито наукові погляди щодо розуміння поняття «конфлікт» загалом та поняття «конфлікт інтересів» зокрема, з'ясовано співвідношення останнього з поняттям, яке використовується в антикорупційному законодавстві.

Висвітлено види конфліктів інтересів в адвокатській діяльності та їх особливості через вплив конфлікту інтересів на діяльність адвоката. Проаналізовано основні положення міжнародно-правових актів і законодавства України, присвяченого правовому закріпленню принципу уникнення конфлікту інтересів. Охарактеризовано правові й організаційні чинники принципу уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності, досліджено наслідки недотримання адвокатом положень законодавства України щодо конфлікту інтересів, підстави притягнення його до відповідальності та види дисциплінарних стягнень за відповідний проступок.

На підставі узагальнення практики розгляду регіональними кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури скарг щодо неналежної поведінки адвокатів виокремлено випадки порушення принципу уникнення конфлікту інтересів. Окрема увага автора приділена практичним випадкам в адвокатській діяльності, у яких не було порушення принципу уникнення конфлікту інтересів.

Проведене дослідження дало змогу дійти висновку щодо важливості розуміння та дотримання норм чинного законодавства України й положень міжнародних нормативно-правових документів, які регламентують питання принципу уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності; сформулювати уявлення про роль і значення морально-етичних цінностей адвоката при здійсненні захисту прав і законних інтересів в умовах сучасних перетворень і змін.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, етичні засади, принципи адвокатської діяльності, конфлікт інтересів, принцип уникнення конфлікту інтересів.

Kovalko N. M. Conflict of interest: theoretical and practical aspects through the prism of the ethical principle of advocacy

In the article the author analyzes and investigates theoretical, legal and practical aspects of such an ethical principle of advocacy as avoiding conflicts of interest. In particular, scientific views on the understanding of the concept of “conflict” in general, and the concept of “conflict of interest” in particular, revealed the relationship of the latter with the concept used in anti-corruption legislation.

The types of conflicts of interest in advocacy and their features due to the impact of conflicts of interest on the activities of an attorney were highlighted. The main provisions of international legal acts and legislation of Ukraine devoted to the legal consolidation of the principle of avoiding conflicts of interest were analyzed. The legal and organizational factors of the principle of avoiding conflicts of interest in advocacy were described, the consequences of non-compliance with the provisions of Ukrainian legislation on conflicts of interest, the grounds for bringing to justice and the types of disciplinary sanctions for such misconduct.

Based on the generalization of the practice of consideration by the regional qualification and disciplinary commissions of the bar of complaints about the misconduct of lawyers, cases of violation of the principle of avoiding conflicts of interest were identified. The author pays special attention to practical cases in advocacy in which there will be no violation of the principle of avoiding conflicts of interest.

The study allowed to conclude on the importance of understanding and compliance with current legislation of Ukraine and the provisions of international legal documents governing the principle of avoiding conflicts of interest in advocacy and in general to form an idea of the role; importance of moral and ethical values of lawyers in protecting rights and legitimate interests in the context of modern transformations and changes.

Key words: *attorney, advocacy, ethical principles, principles of advocacy, conflict of interest, the principle of avoiding conflict of interest.*

Вступ. В умовах сьогодення, які характеризуються підвищеним рівнем впливу невідомості на майбутнє, питання збереження морально-етичних цінностей є украй важливим і актуальним. Особливого значення воно набуває в контексті професійної діяльності адвоката, спрямованої на забезпечення реалізації, дотримання або запобігання порушенню прав, свобод і законних інтересів.

Одним із головних професійних обов'язків адвоката є дотримання правил адвокатської етики. Водночас виконання взятих перед клієнтом зобов'язань інколи призводить до суперечностей, які зумовлюють складний вибір перед адвокатом на користь клієнта або засад його професійної діяльності. Одним із найбільш дискусійних нині є принцип уникнення конфлікту інтересів.

Питанню принципів адвокатської діяльності присвячено праці багатьох науковців, серед яких Ю.О. Кухарук, Т.В. Варфоломєєва, І.Ю. Гловацький, П.Є. Короткова, Л.В. Тацій, С.Я. Фурса. Проте принцип уникнення конфлікту інтересів не має свого достатнього висвітлення, що й зумовило вибір теми наукової статті.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-практичних аспектів реалізації етичного принципу уникнення конфлікту інтересів в адвокатській діяльності.

Результати дослідження. Найбільш поширеним підходом до визначення конфлікту є його визначення через соціальні суперечності. Водночас у науковій літературі позиції щодо природи та сутності конфлікту визначаються по-різному:

- Г. Спенсер розглядає конфлікт як необхідне явище в історії розвитку людства, стимул соціального розвитку;
- М. Вебер визначив його як боротьбу;
- Л. Гумплович, Т. Веблен, К. Левін, Г. Зіммель визначають конфлікт як спір і форму соціалізації індивіда;
- Р. Парк включає конфлікт до складу чотирьох основних видів соціальної взаємодії поряд зі змаганням, пристосуванням та асиміляцією;
- Л. Козер розглядає конфлікт як ідеологічне явище, яке відбиває спрямованість та почуття соціальних груп або індивідів у боротьбі за об'єктивні цілі – владу, зміну ста-

тусу, перерозподіл доходів, переоцінку цінностей. Він вважає конфлікт важливим елементом соціальної взаємодії, який сприяє припиненню або укріпленню соціальних зв'язків [1].

Відповідно до пункту 8 статті 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» конфлікт інтересів є суперечністю між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи не вчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності [2]. Стаття 9 Правил адвокатської етики, затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року, містить уточнення, що конфлікт інтересів – це суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами й обов'язками саме перед клієнтом [9]. Водночас зазначені визначення не відображають повної суті поняття «конфлікт інтересів», звужуючи його зміст.

У науковому полі також немає одностайної думки щодо визначення поняття «конфлікт інтересів». Серед науковців можна зустріти визначення цього поняття як:

- підвид юридичного конфлікту, що може бути будь-яким конфліктом, у якому спір пов'язаний із правовідносинами сторін (їхніми діями, що мають юридичні наслідки або стани), тому мотивація поведінки таких суб'єктів або об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а конфлікт тягне за собою юридичні наслідки [3, с. 7];
- протиріччя між інтересами особи, які захищені правом і повинні бути задоволені діями іншої уповноваженої принципалом особи (повіреного, агента, директора, довірчого керуючого) і особистими інтересами цієї уповноваженої особи [4, с. 1];
- відносини між адвокатом і клієнтом, які ускладнено суперечністю інтересів обох сторін [5, с. 80].

Варто зазначити, що поняття «конфлікт інтересів» існує і в антикорупційному законодавстві. Воно не є тотожним поняттю, яке використовується в адвокатській діяльності, оскільки в Законі України «Про запобігання корупції» конфлікт інтересів передбачає наявність в особи приватного інтересу у сфері, у якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [6].

Щодо видів конфліктів інтересів в адвокатській діяльності, то у науковій літературі найбільш поширеним підходом є поділ на 3 види:

- ті, що виникають між інтересами адвоката та клієнта;
- ті, що виникають між інтересами клієнтів;
- змішані.

За ознакою реальності виокремлюють конфлікт інтересів реальний та уявний (потенційний). Необхідно зазначити, що існує думка про те, що конфлікт не породжує порушення інтересів зацікавленої сторони, а створює сприятливі умови для такого порушення. У такому випадку йдеться саме про потенційний або уявний конфлікт. Проте погодитися із зазначеним вище твердженням важко, оскільки з того моменту, коли конфлікт починає реально впливати на діяльність або бездіяльність особи, він породжує й порушення інтересів зацікавленої сторони. Верховний Суд у справі № 818/1718/17 дійшов висновку, що порушенням правил адвокатської етики є не лише дії чи бездіяльність, які призвели до настання конкретних негативних наслідків для особи внаслідок наявного конфлікту інтересів, а й сама ймовірність такого настання [7]. Тому загалом наявність наслідків для конфлікту інтересів не є визначальною для порушення інтересів особи, що підтверджує важливість нормативно визначеного регулювання цього питання.

Принцип уникнення конфлікту інтересів знайшов своє закріплення у національному законодавстві багатьох країн, серед яких Естонія, Казахстан, Литва. Цей принцип закріплено й у міжнародно-правових актах, які стосуються діяльності адвоката:

- Віденська Резолюція МАЮ з приводу ослаблення регулювання спілки юристів, де до обов'язків адвоката віднесено уникати конфлікту інтересів;

– Резолюція Європейського парламенту по адвокатурі та спільних інтересах у функціонуванні правових систем від 23.03.2006, де відсутність конфлікту інтересів віднесено до основних цінностей юридичної професії (абз. 1 п.п. “А”, “Е”);

– Хартія основоположних принципів діяльності європейських адвокатів Ради адвокатських об’єднань і спілок адвокатів Європи, в якій закріплено принцип уникнення конфлікту інтересів між різними клієнтами або між клієнтом і адвокатом (п. “с”);

– Рекомендації К (2000) про свободу здійснення професії адвоката, в яких передбачено, що обов’язки адвокатів перед своїми клієнтами повинні передбачати уникнення конфлікту інтересів.

Окремо варто зазначити, що в англійському праві немає абсолютної заборони щодо ведення адвокатом справ у спорах проти колишнього клієнта. У таких випадках насамперед визначають, чи дійсно адвокат володіє конфіденційною інформацією, яка може бути важливою для нового клієнта та створити негативні наслідки для колишнього. Проте загалом для міжнародної спільноти характерне негативне ставлення до конфлікту інтересів, що зумовлює накладення відповідних зобов’язань щодо його уникнення.

Щодо національного законодавства, то в Україні правове закріплення принципу уникнення конфлікту інтересів зводиться до таких положень:

– обов’язком адвоката є те, що він невідкладно повинен повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;

– адвокату, адвокатському бюро або адвокатському об’єднанню забороняється укладати договір про надання правової допомоги в разі конфлікту інтересів;

– адвокату забороняється укладати договір про надання правової допомоги. Він зобов’язаний відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об’єднанням, у разі, якщо виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім’ї або близьких родичів, адвокатського бюро чи адвокатського об’єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов’язкам адвоката, а також у разі наявності інших обставин, які можуть призвести до конфлікту інтересів [2].

Стаття 9 Правил адвокатської етики передбачає, що адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм професійну правничу (правову) допомогу [9]. Варто зазначити, що письмова згода констатує відсутність конфлікту інтересів станом на певну дату і не може гарантувати відсутність такого конфлікту в майбутньому.

З огляду на положення чинного законодавства, дотримання принципу уникнення конфлікту інтересів має забезпечуватися адвокатом на всіх етапах його діяльності, зокрема й на стадії прийняття доручення клієнта, у процесі та після його виконання. На це звертає увагу й Верховний Суд у справі № 818/1718/17, зазначаючи, що обов’язки адвоката, які впливають із принципу уникнення конфлікту інтересів, продовжують діяти й після завершення виконання адвокатом договору. Статтею 20 Правил адвокатської етики чітко не визначено, коли саме закінчується термін адвоката на представництво, тому в будь-якому випадку адвокат повинен дотримуватися усіх заходів для уникнення конфлікту інтересів між новим і попереднім клієнтами [7].

Наслідком недотримання вказаних вище положень є вчинення адвокатом дисциплінарного проступку, що призводить до притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, відповідно до статті 35 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» за вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

– попередження;

– зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;

- позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з подальшим виключенням із Єдиного реєстру адвокатів України (для адвокатів України);
- виключення з Єдиного реєстру адвокатів України (для адвокатів іноземних держав) [2].

Найбільш повно простежити вияви конфлікту інтересів в адвокатській діяльності можна на прикладах із практики. Так, із 2014 року по червень 2019 року Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури досліджувала коректність вирішення кваліфікаційно-дисциплінарними комісіями адвокатури регіонів питання щодо дотримання принципу уникнення конфлікту інтересів у 26 справах. За наслідками розгляду із 26 рішень:

- 14 залишено без змін;
- 5 скасовано, ухвалено нове рішення про порушення / відмову в порушенні дисциплінарної справи;
- 3 скасовано, справу направлено на новий розгляд;
- 1 скасовано, ухвалено нове рішення про закриття дисциплінарної справи;
- 3 скасовано, ухвалено нове рішення про притягнення адвоката до відповідальності та застосування до нього дисциплінарного стягнення [8].

Узагальнюючи практику розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвокатів, можна виокремити такі випадки порушення принципу уникнення конфлікту інтересів:

- одночасне надання правової допомоги адвокатами, які є подружжям, в одному і тому ж господарському, цивільному, адміністративному процесі чи в кримінальному провадженні або під час розгляду справи про адміністративне правопорушення клієнтам, процесуальні інтереси яких є протилежними й суперечать один одному (рішення РАУ від 13 листопада 2015 року № 127);
- представлення адвокатом інтересів колишнього керівника юридичної особи, якій адвокат раніше надавав правову допомогу;
- втрата довірчих стосунків між адвокатом і клієнтом, вчинення клієнтом дій, які ганьблять честь, гідність і ділову репутацію адвоката (рішення РАУ від 23 квітня 2016 року № 103);
- укладення адвокатом договору про надання правової допомоги зі свідком у справі, у якій він є захисником обвинуваченого (постанова КАС ВС від 24 червня 2020 року у справі № 821/890/18);
- вчинення дій в інтересах клієнта, спрямованих на захист його прав, які перебувають у конфлікті інтересів з юридичною особою, у якій адвокат раніше працював, якщо адвокат володіє інформацією, що може бути використана проти такої юридичної особи (рішення ВКДКА від 30 жовтня 2017 року № X-003/2017);
- інтереси клієнта об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги (рішення ВКДКА від 31 січня 2019 року № I-003/2019).

Не буде порушенням принципу уникнення конфлікту інтересів у таких випадках:

- представлення інтересів потерпілого та підозрюваного адвокатами, які є учасниками одного адвокатського об'єднання в одному кримінальному провадженні;
- надання адвокатом правової допомоги одночасно працівнику і його роботодавцю, якщо відсутня ймовірність використання отриманої інформації на шкоду клієнтам (рішення ВКДКА від 30 січня 2018 року № I-011/2018);
- представлення інтересів клієнта, які об'єктивно суперечать інтересам іншого клієнта, з яким адвокат пов'язаний договором про надання правової допомоги, у справі з іншим предметом надання правової допомоги за відповідним договором (рішення ВКДКА від 30 листопада 2017 року № XI-017/2017);
- представлення інтересів клієнта у спорі з колишнім роботодавцем, якщо виконувана правником робота відповідно до трудового договору не була пов'язана із наданням правової допомоги (рішення ВКДКА від 30 жовтня 2017 року № X-007/2017).

Висновки. На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що принцип уникнення конфлікту інтересів є найбільш спірною засадою діяльності адвокатів. Незважаючи на те, що нині законодавча база з цього питання є достатньою для уникнення можливих суперечностей, практика дотримання її адвокатами потребує удосконалення.

Мінімізувати вияви нехтування адвокатами своїх професійних обов'язків щодо дотримання адвокатами норм професійної етики може контроль з боку відповідних органів та притягнення порушника до відповідальності. Це сприятиме належному захисту інтересів, підвищенню рівня правової допомоги у країні та престижу професії адвоката.

Список використаних джерел:

1. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. (Основи юридичної діяльності: теоретичні і деонтологічні аспекти) : наук.-метод. посіб. Київ : НАВС, 2009. С. 304.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. С. 1438.
3. Кудрявцев В.М. Юридический конфликт: сферы и механизмы. Москва : Юрист. 1994. 171 с.
4. Дедов Д.И. Конфликт интересов. Москва : Волтерс Клувер. 2004. 288 с.
5. Князева Н.В. Уникнення конфлікту інтересів як один із найважливіших принципів професійної діяльності адвоката. *Європейські перспективи*. 2017. Вип. 3. С. 77–82.
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. С. 3186.
7. Постанова Верховного Суду від 26 листопада 2020 року у справі № 818/1718/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93119334?fbclid=IwAR26EXyPm7U-TdzOf4QlgFOEdARhDVerYuO5mV9qUfrTrlpKep-_dRNMzqY.
8. Узагальнення дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо конфлікту інтересів : рішення ВКДКА № X-017/2019 від 04.10.2019. URL: <https://vkdk.org/14637-2/>.
9. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

